

चारा पिके नियोजन व लागवड

प्रा. सागर सकटे (विषय विशेषज्ञ)
कृषि विज्ञान केंद्र, बोरगाव ता. सातारा

वाढत्या लोकसंख्येच्या तुलनेत दुध व अन्य पशु उत्पादनांची मागणीसुद्धा वाढत आहे. या वाढत्या मागणीचा पुरवठा होण्यासाठी उत्पादन वाढविणे गरजेचे आहे. अनुवंशिक दृष्ट्या गाय किंवा म्हैस कितीही उच्च वंशावळीची असली तरी तीचे अनुवंशिक गुण प्रत्यक्ष दुध उत्पादनामध्ये उतरण्याकरिता त्यांना उत्तम प्रतीचा सकस चारा पुरविणे गरजेचे आहे. पशुसंवर्धन व्यवसायातील जास्तीत जास्त खर्च हा पशु आहारावरच होत असतो त्यामुळे पशुआहारावर विशेष लक्ष देणे गरजेचे आहे. पशु आहारामध्ये जवळ जवळ ७० टक्के भाग चान्याचा असावा लागतो तसेच ओला चारा, वाळलेला चारा व खुराक यांचे प्रमाण जनावरांचे शारिरीक वजन व दुध उत्पादन यावरून ठरविले जाते. बदलत्या हवामान परिस्थितीत पाऊस अपूरा, अनिश्चित, उशीरा व कमी अधीक प्रमाणात पडतआहे. राज्याच्या काही भागात पावसाभावी किंवा पावसाचे प्रमाण कमी असलेने दुष्काळ सदृश्य स्थिती निर्माण होत आहे. त्यामुळे जनावरांसाठी लागणा-या चा-याचे वेळीच नियोजन करणे गरजेचे आहे. आपल्याकडील जनावरांसाठी आवश्यक असलेल्या चान्याचे पूर्व नियोजन केल्यास जनावरांना वर्षभर, पुरेसा हिरवा व वाळलेला चारा तसेच एकदल व द्विदल चारा पुरविता येईल.

वर्षभर जनावरांना सकस चारा पुरविण्यासाठी खालिलप्रमाणे हंगामानुसार चारा लागवड करावी.

एकदल चारा पिके

मका

हवामान - या पिकाची वाढ उष्ण व कोरड्या हवामानात चांगली होते.

जमीन:- हलक्या जमिनीत पिकाची वाढ समाधानकारक होत नाही. त्यामुळे मका या पिकासाठी मध्यम ते भारी जमीन आवश्यक आहे.

पुर्वमशागत :- पेरणीपुर्वी एक खोल नागरट, दोन कुळवाच्या पाळया द्याव्यात.

पेरणी :- खरीप हंगामात जुन - जुलै, रब्बी हंगामात ऑक्टोबर - नोव्हेंबर, उन्हाळी हंगामात फेब्रुवारी - मार्च या महिन्यात पाभरीच्या सहाय्याने दोन ओळीत ३० सें. मी. अंतर ठेऊन पेरणी करावी.

बियाणे- मका लागवडी करता हेक्टरी ७५ किलो बियाणे लागते.

सुधारित वाण:- मका या पिकाच्या अफ्रिकन टॉल, मांजरी कंपोझीट, विजय, गंगा सफेद-२ हे वाण चा-यासाठी चांगले आहेत.

खते- नांगरण्यापुर्वी ५टन शेणखत, पेरणीच्या वेळी ५० कि. नत्र, ५० कि. स्फु., ५० कि. पालाश.
व पेरणी नंतर ३-४ आठवड्यांनी ५० कि. नत्र द्यावे.
कापणी- पेरणी नंतर ६५-७० दिवसांनी पिक ५० टक्के फुलो-यात आले असता कापणी करावी.
उत्पन्न- एक हेक्टर मका क्षेत्रापासून ५००-६०० क्विंटल चारा उपलब्ध होतो.
प्रथिने- या चारा पिकामध्ये ९ ते ११ टक्के प्रथिने असतात.

ज्वारी (कडवळ)

हवामान:- या पिकासाठी पोषक असे उष्ण व कोरडे हवामान आवश्यक आहे.
जमीन:- काळी कसदार पण योग्य निचरा होणारी जमीन ज्वारी पिकास जास्त लाभदायक ठरते.
पेरणी:- चा-याचे पिक म्हणुन तीनही हंगामात ज्वारीची पेरणी करता येते. दोन ओळीतील अंतर २५-३० सेमी. ठेवून पाभरीने ५-७ सेमी. खोलवर पेरावे.
बियाणे:- ज्वारी पिकाच्या पेरणीसाठी हेक्टरी ४० किलो बियाणे आवश्यक आहे.
सुधारित वाण:- मालदांडी ३५-१, रुचिरा, फुले अमृता, फुले गोधन
कापणी:- पिक फुलो-यात आले असता (पेरणीनंतर ६५-७० दिवसांनी) कापणी करावी.
कोवळ्या ज्वारीमध्ये धुरिन नावाचे रसायन असते. जनावरांच्या पोटात त्याचे रुपांतर हैड्रोसायनिक आम्लामध्ये होते व त्यामुळे जनावरांना फेपरे येने, पोट फुगणे, जनावर अस्वस्थ होणे असे अपाय होऊन ते दगाऊ शकते. म्हणून याविषयी दक्षता घ्यावी.
उत्पादन:- हेक्टरी ५००-५५० क्विंटल हिरव्या चा-याचे उत्पादन मिळते.
प्रथिने- या चारा पिकामध्ये ८ ते १० टक्के प्रथिने असतात.

संकरित नेपिअर

जमीन:- या पिकास कसदार, मध्यम ते भारी व चांगली निचरा होणारी जमीन आवश्यक आहे.
पुर्वमशागत :- एक खोल नांगरट, तीन ते चार कुळवाच्या पाळ्या देऊन जमीन भुसभुशित करावी.
सुधारित वाण :- यशवंत, फुले जयवंत(आर. बी. एन.-१३), फुले गुणवंत(आर. बी. एन.-२०११-१२)
बियाणे :- एकाजागी दोन ठोंब लावल्यास ३७ हजार ठोंब प्रति हेक्टर या प्रमाणात बियाणे लागते.
एकाजागी एक ठोंब लावल्यास १८,५०० ठोंब प्रति हेक्टर या प्रमाणात बियाणे लागते.
पेरणी :- ९० X ६० सेंमी अंतरावर खरीप हंगामासाठी जुन ते ऑगस्ट व उन्हाळी हंगामासाठी फेब्रुवारी - मार्च महिन्यामध्ये पेरणी करावी
खते :- प्रतिहेक्टरी २० ते २५ गाडया शेणखत, ५० किलो नत्र, ४० किलो स्फुरद, २० किलो पालाश प्रतिहेक्टरी पेरणीपुर्वी व प्रत्येक कापणीनंतर २५ किलो नत्र द्यावे.
कापणी :- ११ ते १२ आठवड्यांनी पहिली कापणी व नंतरच्या कापण्या प्रत्येक ७ ते ८ आठवड्यांनी कराव्यात.

उत्पादन :- ६ ते ७ कापण्यामध्ये फुले जयवंत १००० ते १५०० किंवल/ हेक्टरी आणि फुले गुणवंत चे १२०० ते १५०० किंवल/ हेक्टरी इतके उत्पादन मिळते.

प्रथिने- या चारा पिकामध्ये ८ ते १० टक्के प्रथिने असतात

मारवेल

मारवेल हे गवत वर्गीय चारा पिक आहे. ते जमिनीची धूप थांबवण्यासाठी उपयुक्त असल्यामुळे ते शेताच्या बांधावर देखील लावता येते. तसेच हे पिक काही काळ पाण्याशिवायही तग धरू शकते. मारवेल गवताची एकदा लागण केल्यास उत्तम व्यवस्थापनात सलग ४-५ वर्षे उत्पादन घेता येते.

जमीन - मध्यम ते भारी

हवामान- उष्ण व दमट

बियाणे- मारवेलची लागण करण्यासाठी एकरी १५-२० हजार टोंब लागतात. ओळीत पेरणी करण्यासाठी हेक्टरी ६ किलो बियाणे लागते.

लागण :- या पिकाची नविन लागण जुन - जुलै महिन्यात केली जाते.लागण करताना टोंब ४५x३० से. मी. अंतरावर लावावेत.

सुधारित वाण:- जिरायत- फुले मारवेल ०६-४०, फुले मारवेल -१

बागायत- फुले गोवर्धन

कापणी :- जिरायत मध्ये किमान २ कापण्या व बागायत क्षेत्रात एका वर्षामध्ये ६-८ कापण्या करता येतात.

उत्पादन :-जिरायत पध्दतीमध्ये मारवेल पिकापासुन एका वर्षामध्ये हेक्टरी ३५०-४०० किंवल व बागायतीमध्ये ६००-८०० किंवल प्रति हेक्टर इतके चारा उत्पादन मिळते.

द्विदल चारा पिके

चवळी :-

चवळी पिकाच्या चा-यापासुन जनावरांना मोठ्या प्रमाणात नत्र व स्फुरद उपलब्ध होते.

जमिनीला नत्र मिळते व जमिनीचा पोत सुधारतो.

हवामान- उष्ण व कोरडे

जमीन:- मध्यम ते भारी व योग्य निचरा होणारी जमीन अवश्यक आहे. योग्य प्रमाणात खतांचा वापर केल्यास हलक्या जमिनीतही चांगले उत्पादन घेता येते.

पेरणी :- पाभरीच्या सहाय्याने दोन ओळीत ३० सें. मी. अंतर ठेऊन पेरणी करावी. पेरणीपुर्वी १० किलो बियाण्यास २५० ग्रॅम रायझोबिअम जिवाणू संवर्धन खत चोळावे.

पेरणीची वेळ:- खरीप : जुन ते ऑगस्ट , उन्हाळी: फेब्रुवारी ते एप्रिल
बियाणे:- चा-यासाठी चवळी पिकाचे हेक्टरी ४० किलो बियाणे लागते.
सुधारित वाण:- श्वेता, इ. सी. ४२१६, बुंदेल लोबीया, यु.पी. सी. ५२८६.
कापणी:- पेरणीनंतर ६०-६५ दिवसांनी कापणी करावी.
उत्पन्न:- उत्तम व्यवस्थापनामध्ये चवळी पिकापासून हेक्टरी ३००-३५० क्विंटल चारा मिळतो.
प्रथिने- या चारा पिकामध्ये १३ ते १५ टक्के प्रथिने असतात

स्टायलो

स्टायलो हे द्विदल वर्गीय चारा पिक आहे. हे कमी उंचीचे, लागण करण्यास सोपे व जमिनिचा पोत सुधारण्यास मदत करणारे आहे. विशेष बाब म्हणजे या पिकापासून जनावरांना १२-१४ टक्के प्रथिने मिळतात.

जमीन :- हलकी ते मध्यम, योग्य निचरा होणारी जमीन आसावी.

पूर्वमशागत :- एकादी कुळवणी करून पेरणी करावी.

सुधारित वाण :- फुले क्रांती

बियाणे :- या पिकाच्या पेरणीसाठी हेक्टरी १० किलो बियाणे लागते.

बीज प्रक्रिया :- रायझोबियम जिवाणू संवर्धन खत २५० ग्रॅम प्रति १० किलो बियाण्यास चोळावे.

पेरणी :- ३० सेमी. अंतरावर काक-या मारुन बी टाकावे अथवा बी फेकून पेरणी करावी.

पेरणीनंतर बियाणे मातीने झाकू नये.

पेरणीची वेळ :- जून - जुलै

खते :- ५० कि. स्फुरद प्रति हेक्टरी पेरणीपूर्वी व जुलै- ऑगस्ट महिन्यात ५० कि. स्फुरद प्रति हेक्टर द्यावे.

कापणी :- वर्षातून किमान दोन कापण्या कराव्यात.

उत्पन्न :- हिरव्या चा-याचे हेक्टरी २५०- ३०० क्विंटल पर्यंत उत्पादन मिळते.

लसुणघास

लसुणघास हे द्विदल वर्गीय चारा पिक आहे. हे दिसायला मेथीच्या भाजीसारखे असते. या पिकापासून मिळणारा चारा लुसलुसीत आसतो व त्यापासून मिळणा-या प्रथिने (१९ ते २२ टक्के) व इतर अन्न घटकामुळे तो दुभत्या जनावरांना चागला मानवतो. तसेच हे पिक जमिनीच्या आरोग्यासाठीही चांगले आहे. जमीनीत नत्राचे प्रमाण वाढून जमिन सुपीक होते.

हवामान :- लसुणघास या पिकासाठी थंड व कोरडे हवामान पोषक आहे.

जमीन :- या पिकासाठी मध्यम ते भारी योग्य निचरा होणारी जमीन आसावी.

बियाणे :- या पिकाच्या पेरणीसाठी हेक्टरी २५ किलो बियाणे लागते.

बीज प्रक्रिया :- रायझोबियम जिवाणू संवर्धन खत २५० ग्रॅम प्रति १० किलो बियाण्यास चोळावे.

जाती :- सिरसा -९, आर. एल. ८८, आनंद-२, आनंद- ८
पेरणी :- लसुनघासाची पेरणी ओळीत ३० सेमी. अंतरावर केली जाते.
पेरणीचा काळ :- ऑक्टोबर ते नोव्हेंबर
खते :- १५ कि. नत्र, १५० कि. स्फुरद, ४० कि.पालाश पेरणीपूर्वी व प्रत्येक चार महिन्यांनी १५
कि. नत्र, ५० कि. स्फुरद प्रती हेक्टर द्यावे.
कापणी :- पहिली कापणी २ महिन्यांनी, नंतरच्या कापण्या प्रत्येक १ महिन्याच्या अंतराने
कराव्यात.
उत्पन्न :- ४-५ वर्षे पीक देण्या-या लसुनघासाच्या जाती उपलब्ध आहेत. याजातीपासून एका
वर्षामध्ये सर्वसाधारणपणे १०ते १२ कापण्या घेता येतात. त्यापासून हेक्टरी १०००
क्विंटल पर्यंत उत्पादन मिळते.

बरसीम (घोडा घास)

बरसीम या चारापिकाच्या मुळावरील गाठीतुन जमिनीस हेक्टरी २००-२५० किलो नत्र मिळते.
तसेच या पिकापासून जनावरांना १७ ते १९ टक्के प्रथिने मिळतात.
हवामान- थंड व कोरड्या हवामानात या पिकाची वाढ चांगली होते.
जमीन :- या पिकासाठी मध्यम ते भारी योग्य निचरा होणारी जमीन आसावी.
पुर्वमशागत :- एक खोल नांगरट, दोन कुळवाच्या पाळ्या देऊन जमीन भुसभुशित करावी.
सुधारित वाण :- वरदान, मेस्कावी, जे. बी. १, जे. एच. बी. १४६.
पेरणी :- पेरणी ओळीत ३० सेमी. अंतरावर ऑक्टोबर- नोव्हेंबर मध्ये केली जाते.
बियाणे:- बरसीम (घोडा घास) या पिकाच्या पेरणीसाठी हेक्टरी ३० किलो बियाणे लागते.
खते:- प्रति हेक्टरी १० ते १२ गाड्या शेणखत, २० कि. नत्र, ८० कि. स्फुरद, ४० कि.पालाश
पेरणीपूर्वी जमीनीत मिसळून द्यावे.
कापणी :- पहिली कापणी पेरणीनंतर ४५-५० दिवसांनी, व त्यानंतरच्या कापण्या प्रत्येक २५-
३० दिवसांनी कराव्यात.
उत्पादन :- ३-४ कापणीमध्ये हेक्टरी ६००-८०० क्विंटल चारा उत्पादन मिळते.

-----***-----